

doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD.

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

Oponentský posudok

habilitačnej práce Mgr. Jaroslava Davida, Ph.D.

Vývojové tendence moderní české oikonymie

Habilitačná práca Dr. Jaroslava Davida po obsahovej stránke je onomastickej, jazykovednej, či širšej čitateľskej komunite v Čechách (a nielen tam) známa, pretože časť predkladanej práce bola súčasťou vydarenej monografie *Smerov, Brežněves a Rychlonožkova ulice. Kapitoly z moderní české oikonymie* (2011). Je však potrebné poznamenať, že predkladaná habilitačná práca je bohatšia najmä o archívne pramene, sú tu doplnené novšie pramene, aktuálna odborná literatúra.

Habilitačná práca je tematicky zameraná predovšetkým na vývoj českej oikonymie 20. storočia. Ako autor práce konštatuje v jej úvode, česká onomastika v oblasti toponymie, anojkonymie a oikonymie venovala pozornosť predovšetkým starším kontaktoým javom – analyzovala sa stredoveká kolonizácia, skúmali sa názvy zaniknutých osád. J. David sa snaží sledovať vývojové javy predovšetkým v dvadsiatom storočí, ktoré je tiež súčasťou histórie, hoci histórie modernej. V tomto období sa však menia niektoré motivačné príznaky toponým, pretože, ako konštatuje J. David „moderní tvůrce a uživatel zeměpisných jmen není již jen kolonizátorem či lokátorem... toponymum se mu stává nástrojem politického, národnostního či obchodního boje, vkládá do něj své představy, skrze jméno vytváří mýtus krajiny, nebo vstupuje pouze jako jeho lhostejný uživatel.“ (David, 2012, s. 9).

Cieľ práce – ukázať všeobecné trendy vývoja a fungovania modernej českej oikonymie, sa autorovi podarilo naplniť aj výberom tém jednotlivých kapitol, v ktorých J. David postupuje od všeobecných východísk charakteristiky českej oikonymie ostatných 3 storočí, vymedzuje a charakterizuje funkciu honorifikácie vo všeobecnosti a v ďalších kapitolách si všima funkčné uplatnenie honorifikačného motívu v českej oikonymii v 20. storočí v rozličných časových úsekoch vývoja vydelených historickými medziami, akými sú vznik prvej ČSR v roku 1918, skončenie II. svetovej vojny, rok 1960, v ktorom vyšiel zákon o obciach upravujúci používanie honorifikačných mien v oikonymii a urbanonymii.

V kapitole 2.0 venovanej honorifikačnému motívu v toponymii autor správne zdôrazňuje prítomnosť ideológie v minulosti i prítomnosti nielen v bývalom Česko-Slovensku, ale prakticky po celom svete. V názore o využívaní (či zneužívaní) ideológie presne pomenoval priestor tohto procesu a jeho nevedecké podložie: Viackrát sa odvoláva na V. Šmilauera, ktorý asi najvýstižnejšie vystihol škodlivosť tohto trendu slovami: „Věda slouží zajisté svému národu, ale slouží mu tím, že mu zjišťuje přesně fakta a skutečnosti a že mu říká pravdu. Lichotí-li jeho iluzím a ješitnostem, je děvkou, nikoli poctivou služebnicí.“ (Šmilauer, 1966). V problematike posesivity ho chcem upozorniť na výbornú monografiu A. Chomovej *Synchronno-diachronne parametre posesivnosti v slovenčine* (2012), ktorá sa tejto problematike venuje veľmi podrobne nielen v onymii, ale v jazyku vo všeobecnosti.

Prípady tvorenia nových ojkonym najmä v publicistických textoch, ktoré boli motivované politickými aférami typu *Brežněves*, *Čunkovo*, *Havlín*, *Klausovice*, *Moravistán* atď. (s. 29-30) vznikajú ako publicistické okazionalizmy, možno ich však hodnotiť aj ako prezývkové ojkonymá, ktoré sú súčasťou prezývkových obyvateľských mien. Tento proces je súčasťou onymie nielen v Čechách, ale kdekoľvek – z výskumu prezývkových obyvateľských mien je napr. známa prezývka gemerskej obce Sirk ako Malá Moskva – podľa veľkého počtu komunistov v dedine. Životnosť takýchto názvov je však časovo veľmi obmedzená – po zániku aféry sa názov demotivuje a často úplne zanikne.

V súvislosti s honorifikačným toponymom ako defektným onymom (s. 45 a n.) a zaujímavým hodnotením „onymickej sterility“ a komunikačnej nefunkčnosti týchto toponým svedčí aj príklad z nedávnej doby. Zavedením jednotného záchranného systému sa zrušili lokálne (mikro)objekty, akými sú obce a jediným objektom je celý štát, prípadne vyšší územný celok (v pôvodnej organizácii kraj). Pri požiari v Bardejove zavolali ľudia na číslo záchranného systému 112 a informovali, že horí na Hviezdoslavovej ulici. Hasičom trvalo niekoľko hodín, kým dorazili k požiaru, pretože Hviezdoslavova ulica sa vyskytuje v takmer každej obci. Z hľadiska výskytu sociálnych toponým (sociálnych onymických systémov) došlo ku kríženiu viacerých (mikro)sociálnych toponymických systémov, pretože sa pohybujeme vo vyššej onymickej úrovni (nie v lokálnej úrovni). K takémuto javu by dochádzalo aj v jednotnom systéme honorifikačného modelu sovietskej urbanonymie, ako o tom píše J. David.

V podkapitole 2.3.4 sa J. David pokúsil o kvalifikáciu honorifikačných toponým. V úvode pripomína pokusy iných autorov (Buczyňského, Petersona, Brozovičovej – Rončevičovej) a poukazuje na úskalia ich klasifikácie. Pri vlastnej klasifikácii vychádza zo základného kritéria slovotvorby, ktoré predstavuje topoformant. Treba len súhlasiť s týmto

postupom, pretože uplatnenie honorifikačného motívu pomocou formantu sa postupne prejaví aj v ustálení podôb topoformantov, ktoré na seba preberajú formálne zjednocujúcu funkciu, čím dochádza k ich obsahovo-sémantickému napĺňaniu. Výskumom na vzorke asi 200 študentov sme napr. zistili, že najdôležitejším faktorom ovplyvňujúcim výber zodpovedajúceho topoformantu zo strany pomenovateľa (tvorca propria) je uvedenie si príslušnej onymickej triedy vznikajúceho propria, ktorú charakterizuje určitý súbor topoformantov. Vo fáze vzniku ojkonyma sa potom uplatnil určitý (povedané slovami J. Pleskalovej) vzťahový model alebo (podľa M. Majtána) toponymický model, ktorý v apelatívnej slovtvorbe môžeme prirovnať k onomaziologickým kategóriám. J. David sa k tejto problematike a v podobnom duchu vyjadruje v úvodných častiach pri názvotvornej charakteristike českej ojkonymie (s. 17) a neskôr napr. pri vzniku ojkonyma Havířov (kapitola 5.3.6 na s. 127 – 147).

V súvislosti s kapitolou 2.3.4.2 a typom detoponymického honorifikačného mena utvoreného z iného toponyma s nulovým formantom a s prenášaním toponyma do inej oblasti sa otvára otázka, ktorá by mohla byť prediskutovaná v rozprave, či prenos mena je ovplyvnený len honorifikačným motívom (typ Lidice, emigrantské osady v USA a pod.) alebo môže byť motívom prenosu aj iný aspekt (porovnaj paralelné názvy na Slovensku v hornej Nitre a Turci, podobne je tomu v Chorvátsku)?

Kapitoly venované vývoju českej anojkonymie a honorifikačnému motívu v rokoch 1918 – 1945, podľa analyzovaných historických dokladov, ktoré s prehľadom prináša J. David, ukazujú na vytváranie historického mýtu najmä v ére socializmu, v ktorom sa komunistická ideológia snažila aj prostredníctvom ojkonym budovať imidž revolúcie, budovania iluzívnej spravodlivej spoločnosti a nezmieriteľných postojov k predchádzajúcej kapitalistickej spoločnosti. Nenávisť voči úspešnej podnikateľskej rodine Tomáša Bařu sa prejavila nielen v znárodnení ich majetku, ale aj v totálnej likvidácii a vymazaní ojkonym spojených s týmto menom. Budovanie historického mýtu českej krajiny sa prejavil aj v premenúvaní nemeckých názvov v oblasti Sudet po odsune Nemcov. Zaujímavé zistenie J. Davida je to, že mýtizačné tendencie v Čechách boli odlišné od tendencií na Slovensku, napriek tomu, že sme tvorili spoločný štát. Argumenty podporujúceho rozdielnosť týchto tendencií sú logické a historicky podložené. Historické mýtizačné tendencie sú napr. aj v hydronymii Turca v pomenovaní dnešného Sklabinského potoka, ktorý má aj historické názvy Cedron a Jordán. „Názov *Cedron* / *Cedroň* (podobne ako aj názov *Jordán*) podľa ľudového výkladu vyjadruje účasť turčianskych zemanov v križiackych výpravách v Palestíne; názov *Jordán* je podľa územia, ktoré dostal r. 1258 (terra Iardan) do užívania

Jordán“ (Hydronymia povodia Turca, 2003, s. 110). O takýchto tendenciách budovania mýtu židovskej zasľúbenej zeme píše J. David na s. 112.

V kapitole 7.0 venovanej honorifikačnému motívu v českej urbanonymii je potrebné pristaviť sa pri problematike ahonorifikácie a depersonalizácie urbanonym po roku 1989. Štatistika premenúvania dáva za pravdu J. Davidovi, ktorý poopravil tvrdenie P. Odaloša v týchto tendenciách. Ahonorifikácia sa musí chápať v zmysle odstránenia pomenovania po osobnosti, nie jej nahradenia inou osobnosťou neviazanou s komunistickým režimom.

K rozdielom medzi európskym a americkým modelom urbanonymie treba brať do úvahy predovšetkým fakt, že európske mestá vznikali zo stredovekých miest, kde neexistoval plán výstavby domov a teda vzniku ulíc, kým v USA sú často ulice smerované v pravom uhle a budovanie ulíc bolo často záležitosťou presných urbanistických plánov. Na tento problém upozornil aj R. Šrámek v jednej zo svojich štúdií.

V kapitole 8.4 venovanej reklamnej funkcii ojkonym predstaviť J. David prípadovú štúdiu *Ojkonymum Beroun v kontexte reklamného textu*. Autor uvádza, že ojkonymum *Beroun* vzniklo z pôvodnej osady *Brod* (1179 – Brodt), ktorá bola kráľom Přemyslom Otakarom II. povýšená na trhovú obec a následne bola premenovaná na *Verona* (1265). Názov vznikol podľa autora transonymizáciou mena severotalianskeho mesta *Verona*, z ktorého sa neskôr vyvinula podoba *Berona* (1360), z nej *Berún* až po dnešné *Beroun*. Je to problém do diskusie, či možno uvažovať o transonymizácii, ak sa z rovnakého onymického druhu vytvorí ten istý onymický druh (talianske ojkonyma *Verona* > české ojkonymum *Verona*). V súlade s R. Šrámkom totiž za transonymizáciu považujeme prechod propria z jednej onymickej sústavy do druhej, t. j. propriálne funkcie plní iný (onymický) druh ako napr. *Dunaj* (rieka) – *Dunaj* (hotel). Môžeme uvažovať o transonymizácii aj v tomto prípade, pretože dochádza k prechodu ojkonyma do cudzej onymickej sústavy, v ktorej sa toto novovzniknuté ojkonymum adaptuje. Preto navrhujeme v prípade ojkonyma *Verona* hovoriť buď o neúplnej transonymizácii, alebo o multilingválnej transonymizácii (prechod do iného jazyka), prípadne len o prenesení ojkonyma.

Posledná kapitola je venovaná literárnej onymii, konkrétne uplatneniu toponymickej zložky v umeleckom texte. J. David hľadá odpoveď na otázku, do akej miery toponymická sústava literárnych textov formálne napodobňuje systém reálnej českej toponymie? Z jeho zistení vyplýva, že produktivita topoformantov v umeleckých textoch zodpovedá reálnemu zastúpeniu v súčasnej toponymii. Literárna toponymia sa podľa autora vyznačuje typizáciou, stereotypom a vzťahom motivácie základu mena k obsahu diela.

Napriek tomu, že habilitačná práca má názov *Vývojové tendence moderní české oikonymie*, množstvo príkladov z ostatných krajín Európy, bývalých zväzových republík ZSSR a ostatných kontinentov umožnilo autorovi práce poukázať na vývojové tendencie vo všeobecnosti, teda nielen českého jazyka. Práca má tak nadnárodný rozmer, syntetizujúci charakter a dokazuje veľký záujem J. Davida o danú problematiku a jeho vysokú odbornú vyspelosť.

Habilitačnú prácu Mgr. Jaroslava Davida, Ph.D. *Vývojové tendence moderní české oikonymie* odporúčam na obhajobu a po jej úspešnom priebehu **navrhujem** podľa platných predpisov **udelit' Mgr. Jaroslavovi Davidovi, Ph.D.** vedecko-pedagogický titul docent.

doc. Mgr. Jaromír Krško, Ph.D.

oponent

Ladzany 4. 1. 2013